

Hivatkozott irodalom

- AmTsz. = PESTI JÁNOS, *Alsómocsoládi tájszótár*. K. n., Alsómocsolád, 2008.
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei* 1–2. Szerk. PESTI JÁNOS. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
- BERZE NAGY JÁNOS 1940. *Baranyai magyar néphagyományok* 1–3. Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, Pécs.
- HEGEDŰS ATTILA 2001. A nyelvjárási lexikográfia. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 397–408.
- HhSz. = DALLOS NÁNDOR – PESTI JÁNOS 1999. *Hosszúhetényi szótár*. Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 3. Nemes János Általános Művelődési Központ, Hosszúhetény.
- KISS JENŐ 2002. Tájszótárírás és tájszótárak. *Magyar Nyelvőr* 126: 391–415.
- KISS JENŐ 2008. Az első tájszóközlésektől az egyesített digitális tájszótárig. *Magyar Nyelvőr* 132: 27–36.
- MELICH JÁNOS 1907. Pápai Páriz Ferencz székely szavai. *Magyar Nyelv* 4: 116–121.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Szerk. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- OrmSz. = *Ormánysági szótár*. KISS GÉZA szótári hagyatékából szerk. KERESZTES KÁLMÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
- PESTI JÁNOS 2019. *Így készült a Völgységi tájszótár*. A VöTsz. könyvbemutatóján Magyaregregyén 2019. március 23-án elhangzott előadás írott változata. Kézirat.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. ÖRDÖG FERENC – VÉGH JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- SZÜCS JÓZSEF 1936. *A népryelvi kutatás története*. Spitzer Aladár könyvnyomdája, Budapest.

GY. BAZSIKA ENIKŐ
Pécsi Tudományegyetem

Írói szótár Katona József Bánk bán című művéhez

BEKE JÓZSEF, Bánk bán szótár. Katona József Bánk bán című drámájának szókészlete.
Szerkesztő: BALÁZS GÉZA. Anyanyelvpolók Szövetsége – Inter, Budapest, 2019. 375 lap

Az Anyanyelvpolók Szövetsége gondozásában immáron második kiadásban jelent meg BEKE JÓZSEF Bánk bán szótára, mely Katona József drámájának szókészletét foglalja rendszerbe. Hasznos és érdekes kézikönyv diákok, tanárok, színművészek és rendezők számára egyaránt, de tudományos kutatók is meríthetnek belőle.

A Bánk bán szótárt szerkesztő és a második kiadáshoz írt Előszót jegyző BALÁZS GÉZA mindenekelőtt a nemzeti dráma ma is érthető mivoltát hangsúlyozza, hozzátéve azt, hogy a mű 19. század eleji archaikus (és archaizáló) nyelvezetének megértéséhez az elmélyülés nélkülözhetetlen. Mint arra felhívja a figyelmet, „a műalkotás nyelvének jobb megértése segíti a mű egészének befogadását”. Az írói szótár, Katona József drámája szókészletének aprólékos számbavétele és magyarázata kapcsolódik a mű történelmi-művelődéstörténeti vonatkozásaihoz. BALÁZS GÉZA kitér arra is, hogy a darab dramaturgiai és nyelvi gondjai miképpen foglalkoztatták Illyés Gyulát, illetve Nádasy Ádámot: míg

Illyés a mű dramaturgiáján is változtatott, addig Nádassy a verses formát írta át modern prózába, hogy a kortárs olvasók könnyebben megérthessék, befogadhassák a művet (14).

Beke Józsefnek a szótár elé írott Tájékoztatója a dráma keletkezésének idejét (1819) nyelvészeti szempontból is lényegesnek tartja, hiszen azokban az években már javában tartott a nyelvújítás. Katona József azonban távol tartotta magát az irodalmi élettől és Kazinczy szellemi mozgalmától egyaránt, így a darab nyelvi anyaga hagyományos maradt. A hagyományos alapokon álló nyelvhasználat indokolt, hiszen a mű cselekménye II. Endre király uralkodása idején játszódik. Egyébként Arany Jánostól Szerb Antalig többen a nyelvi megformálást tartják a dráma egyik művészi értékének. A műben sok olyan ma is használatos szó van, amelynek jelentése az évszázadok során megváltozott. Más szavak viszont azért szorultak magyarázatra, mert a mai köznyelvben már nem használatosak.

Olyan írói szótárról van szó, amelynek megalkotására társadalmi igény volt, hiszen a Bánk bán alapmű az általános magyar műveltségben és a közoktatásban egyaránt. Így vált „társává” Katona József Balassinak, Csokonainak, Zrínyinek, Aranynek, Petőfinak, Juhásznak és Radnótinak, akiknek munkássága írói szótár megírásáért kiállt a minél szélesebb körű és értő olvasói befogadás érdekében.

A szótárhoz szépirodalmi ihletettséggű Ajánlást írt Buda Ferenc Kossuth-díjas költő, a Nemzet Művésze. Ebből idézünk néhány gondolatot: „Gondolkodóba estem: vajon miről is szól hát Katona drámája? Az Aranybulláról? A kereszties hadak háborúiról? A korabeli udvari intrikákról? [Bekezdés.] Vagy talán mégis valami másról? [Bekezdés.] S a legfőbb kérdés: mitől vált ez a Mű bemutatása pillanatától fogva nemzeti drámánkká? [Bekezdés.] Bánk, Petur, Gertrud alakja vissza-visszahátrál az időbe. A történelemben. [Bekezdés.] Ám egy-egy lézengő ritterre – ha akarom, ha nem – ma is rá-rátéved a tekintetem, s Tiborc örökösivel jártomban-keltemben nap mint nap szembetalálkozom. [Bekezdés.] Költő lekötött szárnyú szívének robbanása pedig egészen, de egészen idáig hallik.” (7.)

A Bánk bán szavainak értelmezéséért, pontos dokumentálásáért pedig tisztelettel emelünk kalapot és mondunk köszönetet a lexikont megíró szerzőnek, akiről a fülszövegben megtudhatjuk, hogy nem egyszeri nekiveselkedésről van szó, és bizalommal fordulhatunk hozzá szépirodalmunk más nagyságainak életműve kapcsán máskor is. Idézzünk a könyv fülszövegéből: „Beke József (1934) Nagykovácsán Arany-kultuszban nevelkedett. Kecskeméten érettségizett, majd a szegedi egyetemen kitűnő nyelvészek (Mészöly Geodeon, Klemm Imre Antal, Nyíri Antal) iskolájának hatása fordította érdeklődését a nyelvtudomány felé. Néhány évi magyartanári működés után találkozott azzal a gondolattal, hogy nagy nemzeti drámánk, a Bánk bán szavai a diákok számára néhol érthetetlenek, gyakran félreérthetőek. Egykori egyetemi előadója, Pásztor Emil a szintén kötelező olvasmány, a Toldi szavaiból készített értelmező írói szótárt, s ez mintát adott hasonló mű készítéséhez. Iskolai feladatai mellett végzett ötévi munkával a drámaíró születésének 200. évfordulóján meg is jelent a Bánk bán című dráma igencsak magyarázatra szoruló szókészletét feldolgozó szótár. Ezt követte a nagy költő-hadvezér, Zrínyi Miklós összes verses és prózai magyar nyelvű művének, sőt levelének szavait feldolgozó munka, harmadik vállalkozása pedig a tragikus sorsú Radnóti Miklós költői szókincsét tartalmazó szótár volt, ez a költő születésének 100. évfordulóján, 2009-ben jelent meg. Legnagyobb munkájával, Arany János költői nyelvét feldolgozó háromkötetes szótárával Arany János előtt tiszteltetett a költő születésének 200. évfordulóján 2017-ben. E munkáját Magyar Örökség-díjjal tüntették ki.”

A szótár bevezető szakasza újra közli az első kiadás (1991) előszavát is Orosz Lászlótól.

A szócikkeket egy Tájékoztató alcímű fejezet előzi meg, amely a következő egységekből áll: a szótár használatát megkönnyítő tájékoztató, köszönetnyilvánítások, rövidítések, a szereplők nevének rövidítése, egyéb jelek, illetve a szerző publikációi a drámával és a szótárral kapcsolatban.

A szótár törzsét alkotó szócikkek a 35. oldaltól a 343. oldalig tartanak. A 343. oldalon egy kis függelék is található, amelynek címe: „A dráma szövegében nem említett megszólaló szereplők”. Itt „Solom-mester” nevét és szövegbeli előfordulását, illetve a „Zászlós Úr” szövszerkezet adatait találhatjuk.

A szócikkek fő szerkezeti egységei a következők: a címszó (először modern alakban és helyesírásban, majd szükség szerint az eltérő írásváltozatokban), a lexéma előfordulási száma, szófaji minősítése, a jelentések arab számokkal elkülönítve, illetve a jelentésárnyalatok kisbetűs tagolással. Az egyes jelentéseket példamondatok, szövegrészletek illusztrálják betűhű közlésben, lapszamos hivatkozásokkal, jelezvén azt is, hogy az idézet melyik szereplőhöz köthető. Kiemelés hívja fel a figyelmet a szólásszerű kifejezésekre, a bibliai eredetűek pedig locussal vannak ellátva.

A szótár utolsó egysége egy Statisztikai adatok címet viselő összeállítás, amely a címszavak gyakorisági listáját, előfordulási arányát, illetve számát mutatja kezdőbetűk és szófajok szerinti megoszlásban.

Hála Beke Józsefnek, reményeink szerint egyre többen veszik újra kézbe a Bánk bánt, amelynek hősei és dialógusaik mögött ott rejtőzik „teremtőjük”, a szerző Katona József. Mert ez a szótár egyben tisztelgés az író előtt is.

BORBÉLY LÁSZLÓ

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Százharminc éves a Magyar Néprajzi Társaság*

Néprajz és nyelvtudomány

Örömmel teszek eleget a megtisztelő fölkérésnek, hogy a jelen ünnepélyes alkalmon néhány gondolatot – dióhéjban – megfogalmazzak a néprajz és a nyelvészet kapcsolatáról. (A két társaság múltjáról – a társaságtörténeti ismeretek fölfrissítésére – lásd KÓSA LÁSZLÓ és SZATHMÁRI ISTVÁN monográfiáit: KÓSA 1989a és 1989b; SZATHMÁRI 2015.)

* A Magyar Néprajzi Társaság ünnepi konferenciát rendezett fennállásának 130. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémián 2019. szeptember 25-én. Tíz előadás hangzott el. A húszperces plenáris előadásokat a Magyar Néprajzi Társaság működésének a határon túli magyarság szempontjából való jelentőségét elemző tízperces előadások, majd a néprajztudománynak a társtudományokkal való kapcsolatáról szóló úgyszintén tízperces előadások követték. A magyar nyelvtudományt, illetőleg a Magyar Nyelvtudományi Társaságot Kiss Jenő képviselte. (A szerk.)